

<https://doi.org/10.15407/np.73.375>

УДК 027.54(477-25)НБУВІР:025.171]:930.25:091“16”:[378.4:2](477-25)

Тетяна Добрянська,

науковий співробітник,

Інститут рукопису

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

вул. Володимирська, 62, Київ, 01033, Україна

e-mail: Dobrianska_T@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7162-430X>

Юлія Дудка,

молодший науковий співробітник,

Інститут рукопису

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

вул. Володимирська, 62, Київ, 01033, Україна

e-mail: dudka2412@gmail.com

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8693-4063>

**ДАТУВАННЯ РУКОПИСНИХ КНИГ XVII СТ.
ІЗ КОЛЕКЦІЇ ЦЕРКОВНО-АРХЕОЛОГІЧНОГО МУЗЕЮ
ПРИ КИЇВСЬКІЙ ДУХОВНІЙ АКАДЕМІЇ ІНСТИТУТУ
РУКОПИСУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Розглянуто проблему датування кирилических рукописних книг XVII ст. із колекції Церковно-археологічного музею Київської духовної академії, яка зберігається у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, як унікальних джерел рукописної спадщини зазначеного періоду.

За об'єкт дослідження взято недатовані кирилическі рукописні книги XVII ст., які не мають кодикологічних відомостей точного датування. Критично переглянуто описи кодексів за сучасними даними археографії, кодикології, палеографії, філігранології. Здійснено історико-кодикологічне дослідження низки рукописних джерел та уточнено їх вихідні дані.

Ключові слова: Інститут рукопису, кирилическа рукописна книга XVII ст., рукопис, дата написання, філігрань.

© Т. Добрянська, Ю. Дудка, 2024

Постановка проблеми. Проблема датування кириличних рукописних кодексів XVII ст. є актуальною для української археографії та кодикології. Встановлення на сучасних наукових засадах точної дати написання рукописних джерел сприяє також глибшому вивченню національної історико-культурної спадщини загалом. Адже археографічні описи каталогу М. Петрова «Описание рукописей Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии» (1875–1879) [18] та О. Лебедева «Рукописи Церковно-археологического музея Императорской Киевской духовной академии» (1916) [15] потребують критичного наукового дослідження й переопишування, оскільки не мають сучасного наукового опрацювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасне наукове опрацювання отримали тільки слов'янські кириличні рукописні книги XIV–XVI ст. із колекції Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії (далі – ЦАМ КДА) при укладанні Л. Гнатенко [2, 3] та О. Івановою [11] хронологічних каталогів за фондами Інституту рукопису НБУВ. Низка новітніх досліджень Т. Добрянської стосується уточнення датування українських кириличних книг XVII ст. з колекції ЦАМ КДА [7, 8].

Виклад матеріалу. Наприкінці XIX – на початку XX ст. Київська духовна академія (далі – КДА) стає провідним центром дослідження рукописної та книжкової спадщини, а на думку Н. Шип, – ще й важливим центром освіти православного світу [20, с. 74]. Викладачі та студенти КДА проводили дослідження та наукове описування рукописних писемних пам'яток, укладали каталоги. М. Петров та його студенти підготували три томи опису рукописних зібрань ЦАМ КДА, видані під назвою «Описание рукописей Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии» [18]. Описування наступних надходжень до цієї колекції здійснив на початку XX ст. О. Лебедев [15]. Випускники КДА продовжували справу своїх викладачів, ґрунтовно вивчаючи рукописні церковні джерела.

Далі розгляд і розв'язання цієї проблеми проведемо за недатованими кириличними кодексами XVII ст. з колекції ЦАМ КДА, яка зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України

імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ) у фонді 301. Основна увага буде приділена кодексам, які датовані в межах століть.

При датуванні кириличних кодексів та уривків нами було проведено філігранологічний аналіз водяних знаків паперу рукописів, для чого використовувалися альбоми філіграней С. Бріке (далі подається як Brique) [21], О. Гераклітова (Гераклитов) [1], Т. Діанової (Дианова 1997, 1998) [5, 6], Т. Діанової та Л. Костюхіної (Дианова, Костюхина) [4], І. Каманіна та О. Вітвіцької (Каманін, Вітвіцька) [12], С. Клепікова (Клепиков) [13], Е. Лауцявічюса (Laucevičius) [14], М. Лихачова (Лихачев) [16], К. Тромоніна (Тромонин) [19], Е. Хівуда (Heawood) [23], В. Черчілля (Churchill) [22], З. Учаскіної (Uchastkina) [24]. (Далі посилення на альбоми зроблено тільки за прізвищами укладачів). При дослідженні паперу рукопису зазначається ступінь відповідності філіграні рукопису щодо рисунка альбому-довідника: схожа – сх., подібна – под., тотожна – тотож.

У встановленні дати написання кодексу О. Лебедев спирався на філігранологічні альбоми К. Тромоніна (1844) [19] та М. Лихачова (1899) [16] і на кодикологічні записи рукопису, які могли сприяти точнішому його датуванню. Якщо таких даних рукопис не мав, археограф подавав дату в межах століття. Під час кодикологічного аналізу кириличних писемних пам'яток XVII ст. з колекції ЦАМ КДА та критичного аналізу даних попередніх досліджень нами було опрацьовано низку рукописів, датованих ширше – у межах XVII–XVIII ст.

168 П. «Страсті Христові». XVII–XVIII ст. До ЦАМ КДА кодекс надійшов від Е. Барсова [18, с. 114]. Рукопис форматом 4° на 26 арк. Завдяки філігранологічному аналізу ми ідентифікували такі філіграні як: 1) *монограма* (арк. 2–5) – под. Laucevičius № 3428 (1680 р.); 2) *монограма* (арк. 1–6) – под. Laucevičius (1711 р.). Вірогідно, рукопис був писаний наприкінці XVII ст. на початку XVIII ст.

347 П. Октоїх. XVII–XVIII ст. До ЦАМ КДА кодекс надійшов від вчителя ніжинського ліцею, священника А. Ф. Хвойнацького [18, с. 359]. Рукопис форматом 2° на 190 арк. Завдяки філігранологічному аналізу були ідентифіковані такі філіграні: 1) *вершник* (арк. 5) – тот.

Дианова, Костюхина (1980) № 120 (1697 р.); 2) *вершиник* (арк. 20) – сх. Дианова, Костюхина (1980) № 123 (1698 р.); 3) *хрест* (арк. 55) – тотож. Laucevičius № 1755 (1706 р.). (1680 р.); 4) *монограма* (арк. 1–6) – под. Laucevičius (1711 р.). Тому датою написання рукопису вважаємо швидше кінець XVII ст.

484 П. Арифметика. XVII–XVIII ст. Рукопис форматом 4° на 195 арк. Нами були ідентифіковані такі філіграні: 1) *герб Амстердама* (арк. 4–9) – под. Дианова (1998) № 2159 (1690 р.); 2) *герб Амстердама* (арк. 16–22) – тотож. Дианова (1998) № 388 (1701 р., 1711–1712 рр.). Тож вірогідною датою написання рукопису є кінець XVII ст.

530 П. Збірник. XVII–XVIII ст. До ЦАМ КДА кодекс надійшов від Е. Барсова [18, с. 506–508]. Рукопис форматом 8° на 16 арк. У ньому повторюється одна філігрань: *монограма* (арк. 4–7) – сх. Uchastkina № 482 (1779 р.), тому кодекс нами датовано останньою третиною XVIII ст.

535 П. Збірник. XVII–XVIII ст. До ЦАМ КДА кодекс надійшов від Е. Барсова [18, с. 518]. Рукопис форматом 4° на 78 арк. Нами ідентифіковано філіграні: 1) *герб Амстердама* (арк. 10–13) – под. Дианова (1998) № 307 (1709 р.); 2) *герб Амстердама* (арк. 70–73) – Дианова (1998) № 162 (1690 р.). За нашими спостереженнями рукопис датується кінцем XVII ст.

541 П. Збірник. XVII–XVIII ст. До ЦАМ КДА кодекс надійшов від архимандрита Євгенія [18, с. 529]. Рукопис форматом 8° на 198 арк. Нами ідентифіковано філіграні: 1) *аломода* (арк. 151–152) – под. Laucevičius № 44 (1737 р., 1740 р., 1759 р.); 2) *герб Амстердама* (арк. 200–201) – под. Дианова (1998) № 305 (1708 р.). Отже, завдяки філігранологічному аналізу ми датуємо цей рукопис першою половиною XVIII ст.;

547 П. Збірник. XVII–XVIII ст. До ЦАМ КДА кодекс надійшов від священника ковельського собору П. Гапановича [18, с. 536–538]. Рукопис форматом 4° на 88 арк. При звірці зібрання ЦАМ КДА 31. 10. 2005 р. ця одиниця зберігання не була виявлена.

570 П. Повчальні слова Іоанна Златоуста. XVII–XVIII ст. До ЦАМ КДА кодекс надійшов від вчителя Чернігівської семінарії Ф. І. Дмитревського [18, с. 550]. Рукопис форматом 4° на 356 арк.

Нами ідентифіковано філіграні: 1) *Pro patria* (арк. 6–9) – тотож. Laucevičius № 2884 (1785 р.); 2) *лев на щиті* (арк. 332–333) – тотож. Laucevičius № 2325 (1792 р.). За результатами філігранологічного аналізу рукопис датуємо 80–90-ми роками XVIII ст.

80 Л. Октоїх. XVIII ст. Рукопис форматом 4° на 75 арк. Кодекс надійшов від члена Імператорської академії мистецтв Т. В. Кибальчича [19, с. 112]. О. Лебедев вказує в описові на філігрань в альбомі М. Лихачова, проте без посилання на малюнок [16]. Нами ідентифіковані філіграні: 1) *орел одноголовий* (арк. (18–26) – под. Laucevičius № 3557 (1798 р.); 2) *лев* (арк. 58–69) – под. Laucevičius № 2330 (1799 р.), і на підставі філігранологічного аналізу рукопис датуємо кінцем XVIII ст.

888 Л. Збірник. 1670–1710 рр. Рукопис форматом 4° на 526 арк. Кодекс надійшов від П. О. Бурачкова [17, с. 14]. В описах О. Лебедев посиляється на філігрань *голова блазня* під №№ 469, 474, 484, 499 у каталозі М. Лихачова [16, 445–447]. Завдяки філігранологічному аналізу нами ідентифіковано такі філіграні: 1) *голова блазня із сімома зубцями* (арк. 8–15) – сх. Дианова (1997) № 375 (1666 р.); 2) *герб Амстердама* (арк. 74–75) – сх. Дианова, Костюхина № 158 (1673–1680 рр.); 3) *голова блазня із сімома зубцями* (арк. 143–148) – сх. Дианова (1997) № 542 (1676 р.); 4) *агнець великодній* (арк. 520–525) – под. Дианова, Костюхина № 11 (1670 р.); 5) *голова блазня із п'ятьма зубцями* (арк. 448–505) – под. Дианова (1997) № 182 (1678 р., 1682 р.); 6) *ріг поштовий* (арк. 488–489) – под. Дианова, Костюхина № 1156 (1669 р.). На цій підставі рукопис датуємо 60–80-ми роками XVII ст.

889 Л. Збірник. 1670–1710 рр. Рукопис форматом 4° на 381 арк. Кодекс надійшов від П. О. Бурачкова [17, с. 14]. О. Лебедев у своїх дослідженнях посиляється на філігрань *голова блазня* під № 484 у каталозі М. Лихачова [16]. Нами встановлено низку філіграней: 1) *герб Амстердама* (арк. 1–4) – под. Дианова (1998) № 25 (1686 р.); 2) *герб Амстердама* (арк. 49–50) – под. Дианова (1998) № 185 (1704 р.); 3) *герб Амстердама* (арк. 167–168) – под. Дианова (1998) № 207 (1689–1696 рр.); 4) *лев* (арк. 272) – под. Laucevičius № 2314 (1668 р.), тож за нашими спостереженнями кодекс датовано останньою третиною XVII ст.

892 Л. Збірник. 1695–1702 рр. Рукопис форматом 4° на 343 арк. Кодекс надійшов від курського поліцмейстра Т. І. Вержбицького [10, с. 5]. О. Лебедєв у своїх дослідженнях посиляється на філігрань *голова блазня* під № 484, 491 та монограму «В» у каталозі М. Лихачова [16, с. 447]. Завдяки філігранологічному аналізу нам вдалося встановити низку водяних знаків: 1) *герб Амстердама* (арк. 5–6) – сх. Дианова (1998) № 359 (1695–1699 рр., 1707 р.); 2) *монограма* (арк. 131) – сх. Дианова, Костюхина № 38 (1692 р.); 3) *герб Амстердама* (арк. 316–319) – под. Дианова (1998) № 163 (1690 р.); 4) *герб Амстердама* (арк. 332–335) – под. Дианова (1998) № 170 (1692 р.). Проведене філігранологічне та кодикологічне дослідження показало, що кодекс є конволютом. Частина кодексу написана в 90-х роках XVII ст., інша частина укладена 24 серпня 1702 р., на що вказує запис на арк. 346: «Списана сіа повѣсть въ 1702 м году авѣгуста въ 24 днь».

Висновок. Отже, рукописна книга XVII ст. з колекції ЦАМ КДА залишається ще малодослідженою й комплексно не розробленою як об'єкт археографії, кодикології, палеографії та кодикографії. У проведеному нами дослідженні встановлено історію описування низки рукописів та визначено час їх створення. Вивчення цієї проблеми і критичний перегляд описів кириличних рукописів XVII ст. за сучасними науковими даними археографії, кодикології, палеографії та філігранології дали змогу уточнити час написання групи кодексів, поданих у каталозі М. Петрова та О. Лебедєва, які в попередніх описах та дослідженнях мають хронологічно широкі дати створення.

Список бібліографічних посилань

1. Гераклитов А. А. Филигрانی XVII века на бумаге рукописных и печатных документов русского происхождения / [послесл. и коммент. С. А. Клепикова]. М. : Изд-во АН СССР, 1963. 259 с.

2. Гнатенко Л. А. Слов'янська кирилична рукописна книга XIV ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Каталог. Кодиколого-орфографічне дослідження. Палеографічний альбом / редкол.: О. С. Онищенко (голова), В. В. Німчук, С. Г. Даневич (відп. секр.), Л. А. Дубровіна, Н. М. Зуб-

кова ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ, 2007. 264 с.

3. Гнатенко Л. А. Слов'янська кирилична рукописна книга XV ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: каталог / редкол.: О. С. Онищенко (голова) ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ, 2003. 194 с.

4. Дианова Т. В., Костюхина Л. М. Водяные знаки рукописей России XVII в. : по материалам Отдела рукописей ГИМ. М., 1980. 172 с.

5. Дианова Т. В. Филигрانی XVII–XVIII вв. «Голова шута» : каталог. М., 1997. 166 с.

6. Дианова Т. В. Филигрانی XVII–XVIII вв. «Герб города Амстердама». М., 1998. 168 с.

7. Добрянська Т. А. Проблема датування українських кириличних кодексів XVII ст. з колекції Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії в каталозі О. Лебедєва. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2013. Вип. 17. С. 380–389.

8. Добрянська Т. А. Українські датовані кодекси XVII ст. з колекції Церковно-археологічного музею Київської духовної академії (до питання наукового описування). *Сучасна славістика: ключові проблеми та тенденції розвитку* : тези Міжнар. наук. конф. до Дня слов'ян. писемності і культури. Київ, 2013. С. 92–93.

9. Известия Церковно-археологического Общества при Киевской духовной Академии за июль 1881 года / сост. Н. Петров. *Труды Киевской духовной академии*. Киев, 1881. Т. 3. С. 112.

10. Известия церковно-археологического общества при Киевской духовной академии за 1890 год / сост. Н. И. Петров. Киев, 1891. С. 5.

11. Іванова О. А. Слов'янська кирилична рукописна книга XVI ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : наук. кат. : палеогр. альбом / О. А. Іванова, О. М. Гальченко, Л. А. Гнатенко ; редкол.: Л. А. Дубровіна (голова) та ін. Київ, 2010. 791 с.

12. Каманін І., Вітвіцька О. Водяні знаки на папері українських документів XVI–XVII вв. (1566–1651). Київ, 1923. 144 с.

13. Клепиков С. А. Филигрانی и штемпели на бумаге русского и иностранного производства XVII–XX века : [справоч. пособие]. М. : Изд-во Всесоюзной книжной палаты, 1959. 305 с.

14. Laucevičius, E. Paper in Lithuania in XV–XVIII centuries: atlasas. Vilnius : Mintis, 1967. 577 p.
15. Лебедев А. А. Рукописи Церковно-археологического музея Императорской Киевской духовной академии. Саратов, 1916. 472 с.
16. Лихачев Н. П. Палеографическое значение бумажных водяных знаков. СПб., 1899. Ч. 1–3. 783 с.
17. Отчет Церковно-исторического и Археологического общества при Киевской духовной академии за 1891 год. Киев, 1892.
18. Петров Н. И. Описание рукописей Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. Киев, 1875. Вып. 1–3. 810 с.
19. Тромонин К. Я. Изъяснения знаков, видимых на писчей бумаге, посредством которых можно узнать, когда написаны или напечатаны какие-либо книги, грамоты, рисунки, картинки и другие старинные и нестаринные дела, на которых не означено годов. М., 1844. XV, 62, 22, CXXXI с.
20. Шип Н. А. Київська духовна академія – центр духовної освіти Наддніпрянської України (XIX – початок XX ст.). *Український історичний журнал*. Київ, 1999. № 2. С. 63–76.
21. Brique C. M. Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier des leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600. Leipzig, 1923 Vol. 1–4.
22. Churchill W. A. Watermarks in paper in Holland, England, France etc., in the XVII and XVIII centuries and their interconnection. Amsterdam, 1935. 94, CDXXXII p.
23. Heawood E. Watermarks mainly of the 17th and 18th centuries. Hilversum : The paper publ. Society, 1950. (Monumenta chartae papyraceae historiam illustrantia. Vol. 1).
24. Uchastkina Z.W. A history of Russian hand papermills and their watermarks. Hilversum, 1962. (Monumenta chartae Papiraceae Historiam illustrantia. Vol. 9).

References

1. Geraklitov, A.A. (1963) Filigrani XVII veka na bumage rukopisnyh i pechatnyh dokumentov russkogo proishozhdenija [Filigrees of the

seventeenth century on the paper of manuscript and printed documents of Russian origin]. Moscow [in Russian].

2. Hnatenko, L. A. (2007) *Slovianska kyrylychna rukopysna knyha XIV st. z fondiv Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. Katalog. Kodykolocho-orfohrafichne doslidzhennia. Paleohrafichniy albom* [Slavic Cyrillic manuscript book of the fourteenth century in the collections of the Institute of Manuscripts of Vernadsky National Library of Ukraine. Catalog. Codicological and orthographic study. Paleographic album.]. Kyiv [in Ukrainian].

3. Hnatenko, L. A. (2003) *Slovianska kyrylychna rukopysna knyha XV st. z fondiv Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. Katalog* [Slavic Cyrillic manuscript book of the fifteenth century in the collections of the Institute of Manuscripts of Vernadsky National Library of Ukraine. Catalog.]. Kyiv [in Ukrainian].

4. Dianova, T.V., Kostjuhina, L.M. (1980). *Vodjanye znaki rukopisej Rossii XVII v.: po materialam Otdela rukopisej GIM*. [Watermarks from Russian manuscripts of the seventeenth century: based on the materials of Manuscripts Department of the State Historical Museum]. Moscow: State Historical Museum [in Russian].

5. Dianova, T. V. (1997). *Filigrani XVII-XVIII vv. "Golova shuta": catalog [Filigrees of the seventeenth and eighteenth centuries. "Jester Head": catalogue]*. Moscow: State Historical Museum [in Russian].

6. Dianova, T.V. (1998) *Filigrani XVII-XVIII vv. "Gerb goroda Amsterdama" [Filigrees of the seventeenth and eighteenth centuries "The Coat of Arms of the City of Amsterdam"]*. Moscow [in Russian].

7. Dobrianska, T. A. (2013). *Problema datuvannia ukrainskykh kyrylychnykh kodeksiv XVII st. iz kolektsii Tserkovno-arkheolohichnoho muzeiu pry Kyivskii dukhovnii akademii v katalogi O. Lebedieva* [The problem of dating of Ukrainian cyrillic codices of the seventeenth century in the collection of the Church and Archeological Museum at the Kyiv Theological Academy in the catalogue of O. Lebedev]. *Rukopysna ta knyzhкова spadshchyna Ukrainy – Manuscript and Book Heritage of Ukraine*, 17, 380-389. Kyiv [in Ukrainian].

8. Dobrianska, T.A. (2013) *Ukrainski datovani kodeksy XVII st. z kolektsii Tserkovno-arkheolohichnoho muzeiu Kyivskoi dukhovnoi akademii (do pytannia naukovoho opysuvannia)* [Ukrainian dated

codices of the seventeenth century in the collection of the Church and Archaeological Museum of the Kyiv Theological Academy (to the problem of scientific description)]. *Modern Slavic Studies: Key Problems and Development Trends. Proceedings of the International Scientific Conference on the Day of Slavic Writing and Culture* (pp. 92-93). Kyiv [in Ukrainian].

9. Petrov, N. (Comp.). (1881). *Izvestiya Tserkovno-arkheologicheskogo Obshchestva pri Kievskoi dukhovnoi Akademii za iyul 1881 goda* [Bulletin of the Church and Archaeological Society at the Kyiv Theological Academy for July 1881]. *Trudi Kievskoi dukhovnoi akademii – Academic Papers of the Kyiv Theological Academy*. Kiev [in Russian].

10. Petrov, N. (Comp.). (1891). *Izvestiya Tserkovno-arkheologicheskogo Obshchestva pri Kievskoi dukhovnoi Akademii za 1890 god* [Bulletin of the Church and Archaeological Society at the Kyiv Theological Academy for 1890]. *Trudi Kievskoi dukhovnoi akademii – Academic Papers of the Kyiv Theological Academy*. Kiev [in Russian].

11. Ivanova, O. A., Halchenko, O. M., Hnatenko, L. A. (2010). *Slovianska kyrylychna rukopysna knyha XVI st. z fondiv Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: naukovyi katalog: paleohrafichnyi albom* [Cyrillic manuscript book of the sixteenth century from the collection of the Institute of Manuscripts of Vernadsky National Library of Ukraine: scientific catalog: paleographic album]. Kyiv [in Ukrainian].

12. Kamanin, I. M., Vitvitska, O. (1923). *Vodiani znaky na paperi ukrainskykh dokumentiv XVI-XVII st. (1566-1651)* [Watermarks on paper of Ukrainian documents of the sixteenth and seventeenth centuries (1566-1651)]. Kyiv: Printing house of All-Ukrainian Academy of Sciences [in Ukrainian].

13. Klepikov, S.A. (1959). *Filigrani i shtempeli na bumage russkogo i inostrannogo proizvodstva XVII-XX veka: spravochnoe posobie* [Filigrees and stamps on Russian and foreign papers produced in the seventeenth-twentieth centuries]. Moscow [in Russian].

14. Laucevičius, E. *Paper in Lithuania in XV-XVIII centuries: atlasas*. Vilnius: Mintis, 1967. 577 p.

15. Lebedev, A. (1916). Rukopisi Tserkovno-arkheologicheskogo muzeya Imperatorskoi Kievskoi dukhovnoi akademii. [Manuscripts in the Church and Archaeological Museum of Imperial Kyiv Theological Academy]. Saratov: Volga [in Russian].

16. Likhachev, N. P. (1899). Paleograficheskoe znachenie bumazhnikh vodyanikh znakov [Paleographic significance of paper watermarks]. Moscow [in Russian].

17. *Otchet Tserkovno-istoricheskogo i Arkheologicheskogo obshchestva pri Kievskoi dukhovnoi akademii za 1891 god. Kiev. (1892).* [Report of the Church Historical and Archaeological Society at the Kyiv Theological Academy for 1891 year]. Kyiv [in Russian].

18. Petrov, N. I. (1875-1879). Opisanie rukopisei Tserkovno-arkheologicheskogo muzeya pri Kievskoi dukhovnoi akademii [Description of manuscripts of Church and Archaeological museum at the Kyiv Theological Academy] (Vols. 1-3). Kyiv [in Russian].

19. Tromonin, K. Ja. (1844). Izyasneniya znakov, vidimikh na pischei bumage, posredstvom kotorikh možno uznat, kogda napisani ili napechatani kakie-libo knigi, gramoti, risunki, kartinki i drugie starinnie i nestarinnie dela, na kotorikh ne oznacheno godov [Explanations of signs visible on writing paper, by means of which one can find out when any books, charters, drawings, pictures and other ancient and non-antique works on which the years are not indicated, were written or printed]. Moscow [in Russian].

20. Shyp, N. A. (1999). Kyivska dukhovna akademiia – tsentr dukhovnoi osvity Naddniprovianskoi Ukrainy (XIX – pochatok XX st.) [Kyiv Theological Academy – the center of spiritual education of Dnieper Ukraine (nineteenth – early twentieth centuries)]. *Ukrayinskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 2, 63-76 [in Ukrainian].

21. Brique, C. M. (1923) Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier dès leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600. Leipzig [in French].

22. Churchill, W. A. (1935) Watermarks in paper in Holland, England, France etc., in the XVII and XVIII centuries and their interconnection. Amsterdam.

23. Heawood, E. (1950) Watermarks mainly of the 17th and 18th centuries. – Hilversum : The paper publ. Society. Holland.

24. Uchastkina Z.W. (1962) A history of Russian hand papermills and their watermarks. Holland.

Стаття надійшла до редакції 21.10.2024.

Tetiana Dobrianska,

PhD (History), Research Associate,

Institute of Manuscript

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

62 Volodymyrska St., Kyiv 01033, Ukraine

e-mail: dobrianska_t@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7162-430X>

Yulia Dudka,

Junior Research Associate,

Institute of Manuscript

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

62 Volodymyrska St., Kyiv 01033, Ukraine

e-mail: dudka2412@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8693-4063>

Dating of Handwriting Books of the seventeenth century from the Collection of the Church and Archaeological Museum at the Kyiv Theological Academy from the Institute of Manuscript, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

The paper deals with the problem of dating Cyrillic handwriting books of the seventeenth century in the collection of the Church and Archaeological Museum at the Kyiv Theological Academy (Fund 301), which now is in the collection of the Institute of Manuscripts of Vernadsky National Library of Ukraine. These books are the unique sources of the manuscript heritage of the specified period, and they are represented in the scientific archeographic catalog compiled by O. Lebedev and M. Petrov. Archeographic descriptions made by O. Lebedev (1916) is a continuation of a number of studies conducted by M. Petrov (1875-1879). Undated Cyrillic handwritten books of the seventeenth century, which do not bear exact dating codicological information, were taken as the object of the study. Represented handwritten books are unattributed and unresearched yet, so the purpose of the presented intelligence is to introduce them into the scientific and informational space. Most of them are the parts of the composited various genres and various time collections of the seventeenth and eighteenth centuries. According to the modern advances of codicology, archeology, filigranology, it became possible to review critically

the data of descriptions, which brought new results. After all, in our days definition of the exact date of writing manuscript sources made on modern scientific bases, also contributes to a deeper study of the national historical and cultural heritage. The study of the proposed handwritten sources is accompanied by the setting the history of origin and whereabouts, as well as a detailed filigree analysis of the manuscripts. The analysis of the codices was carried out against the background of the comprehensive preparation of the future scientific catalog of Cyrillic manuscript books of the seventeenth century in the collection of the Church and Archaeological Museum at the Kyiv Theological Academy.

Keywords: Institute of Manuscript, Cyrillic handwriting books of the 17th century, manuscript, date of writing, filigree.